

Hazai délszláv nyelvű urbáriumok

Udvari István: *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai magyarországi délszláv népek nyelvén I. Nyomtatványok. Az előszót írta Nyomárkay István. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2003. 326 p. (= Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae 2.)*

Udvari István legújabb könyve fordulatot jelent a szerző már eddig is rendkívül gazdag életművében. A korábban elsősorban ruszin filológusként ismert szerző érdeklődése most a hazai délszláv népek XVIII. századi nyelvi emlékei felé fordult. Ha a kutatásba bevont nyelvek és nyelvváltozatok tekintetében valóban új területre lépett is a szerző, a most érdeklődési körébe került nyelvelmékek tematikailag szervesen kapcsolódnak a Mária Terézia korabeli úrbérrendezés korábban szlovák és ruszin nyelvű anyagon vizsgált történetéhez.*

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés társadalomtörténeti jelentőségén túl művelődéstörténeti szempontból is jelentős esemény volt, mivel – amint erre Nyomárkay István is rámutat előszavában (7. p.) – a közoktatás szabályozásához hasonlóan az úrbéri viszonyok szabályozása során is szerephez jutottak a soknemzetiségű Habsburg-monarchia helyi nyelvei, mégpedig hivatalos iratokban, ami megkövetelte bizonyos fokú egységesítésüket és a hivatalos nyelvnek (latin) való megfeleltetésüket. Így aztán ezek a korántsem irodalmi jellegű iratok fontos forrássá lépnek elő a történelmi Magyarország korabeli irodalmi (standard) nyelveinek a vonatkozásában.

A bevezetőben (8–10. p.) a szerző utal arra, hogy a saját nyelv használatát a királyi pápens (1766) azzal indokolja, hogy senki se hivatkozhatson nyelvi nehézségekre a végrehajtás során. A „Magyarország – Európa kicsinyben” című fejezet (11–13. p.) megvilágítja az ország nyelvi sokszínűségét, ami az úrbérrendezés során keletkezett dokumentumokban is tükröződik, s ezáltal ezek értékes forrásul szolgálnak az érintett nyelvek történeti szempontú kutatása számára is. Az úrbérrendezésre vonatkozó általános információk (13–17. p.) után a szerző részletesebben is kitér az ügy nyelvészeti vonatkozásaira (17–20. p.).

Az ezt követő fejezetekben maguk az Udvari István levéltári kutatásai során feltárt nyelvelmékek következnek a szükséges tárgyi és nyelvi kommentárokkal. Az úrbéri pántensek (20–36. p.) közül elsőként az 1766. április 26-i pántens *kaj*-horvát nyelvű szövegét olvashatjuk átiratban és fakszimilében, majd az 1766. június 14-i pántens három *i-ző* *što*-horvát változata következik. Hasonlóképpen lefordították az ország különböző nyelveire az úgynevezett általános tiltó pontokat, amelyekben Mária Terézia rendeletileg tiltotta el a földesurakat a jobbágyok sorsát nehezítő visszaélésektől. Ezek közül egy *kaj*-horvát/szlovén és egy *što*-horvát nyelvűt olvashatunk a következő fejezetben (37–54. p.) átiratban, illetve több változatot fakszimilében is.

A könyv legerjedelmesebb részét (55–258. p.) természetesen a nyomtatott urbárium és mellékletei délszláv nyelvű változatainak bemutatása teszi ki. A szerző tizenegy különböző délszláv nyelvű nyomtatott urbáriumot azonosított. A szövegek tanulmányozása nyelvészeti szempontból rendkívül tanulságos már csak azért is, mert a korabeli nyelvi

* Vö. Udvari István: *A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés szlovák nyelvű kéziratok forrásai: Szepes és Zemplén vármegyék*. Nyíregyháza, 1996 (= Vasvári Pál Társaság Füzetek 15); Udvarĕĕstvan: *Rusyns 'ki žerela urbarskodreformaty Marĕĕ Tereĕĕ* – A Mária Terézia-féle úrbérrendezés ruszin nyelvű forrásai. Nyíregyháza 1999 (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 6).

standardok különböztek a maiaktól. A tizenegy változat között a szerző meghatározása szerint van két szlovén/horvát, négy *kaj*-horvát, két tengermelléki *ije*-zö *što*-horvát, két szlavóniai *i*-zö *što*-horvát és egy latin betűs horvát/szerb nyelvű. Amint a szerző is felhívja rá a figyelmet, a közreadott anyag segítségével öt XVIII. századi hazai délszláv regionális nyelvi standard (a Rába-menti szlovén, a *kaj*-horvát, kétféle *što*-horvát és a latin betűs szerb) tanulmányozható azonos időszakból származó azonos tartalmú anyagon. Minden változatban közös, hogy helyesírásukat a korabeli magyar helyesírás nagyban befolyásolta, elsősorban a mássalhangzók jelölése terén, pl. a *c* hang jelölésére szinte minden változatban a korabeli magyar helyesírásban is szokásos *cz* vagy *tz* betűkapcsolatot használnák, a *d* hangot – *dj*, *gi*, *gj* stb. mellett – több változatban gyakran magyar mintára a *gy* betűkombinációval jelölik, s egyáltalán az *y*-t használnák „diakritikus betűként” sok helyütt a *ly*, *ny*, *ty* kapcsolatokban a hasonlóan jelölt magyar mássalhangzók analógiájára. A magyaron kívül természetesen a különböző vidékeken más nyelvek (német, olasz) is hatottak a helyesírásra. A magyar hatás a szókincsben is tetten érhető. Igen szemléletes a szókincs jellegzetes elemeit összehasonlító táblázat (259–271. p.), amelyben az urbáriumban előforduló fontosabb terminusok az öt délszláv standard nyelvváltozaton a magyarral összevetve tanulmányozható.

A kötet mellékletében (276–287. p.) a szerző közöl egy eddig ismeretlen ruszin nyelvű iratot is, amely tematikailag ugyan idetartozik, de nyelvi szempontból nem, ráadásul e rész metanyelve is ruszin, aminek következtében egy kissé kilóg a sorból. Feltételezem, hogy az új felfedezés pátosza – meg persze rutenisztikai indíttatása – készítette a szerzőt arra, hogy ezt az anyagot is fölvegye ebbe a könyvbe, noha nem illeszkedik szervesen a délszláv témába. A kötetet részletes angol nyelvű rezümé és tartalomjegyzék (289–326. p.) zárja.

Úttörő munka Udvari Istvánnak ez a kötete (is). Az illetékes szaktudományok (történelem, nyelvészet) művelőin kívül hazai délszláv kisebbségeink szellemi munkásainak is figyelmébe ajánlható.

Zoltán András

A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944) kiadványai

Kapral', M.: Pudkarpats 'koe obšestvo nauk. Publikac'ja: 1941–1944. – Káprály M.: Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944. Speredstvo i redakc'ja Īštvana Udvar'ě Užgorod, Pol'Prāt, 2002. 172 p.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) 1941. január 26-án Ungváron alakult meg társadalmi szervezatként az akkor ismét Magyarországhoz tartozó Kárpátalján „a kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére” a magyar állam hathatós anyagi és szervezeti támogatásával. A 35 tagú társaság első elnökéül az országosan ismert kiváló történészt, a ruszin származású Hodinka Antalt választották, ügyvezető igazgatója pedig Harajda János lett. A társaság igen eredményes és sokrétű munkája folyóiratokban és könyvekben öltött testet. Amint arra Udvari István is rámutat ruszin (4–5. p.) és magyar (6–7. p.) nyelvű előszavában, a szovjet időkben a már korábban, a magyar fennhatóság alatt is működő tudósok többségét meghurcolták, műveik tilalmas olvasmánnyokká váltak, ezért rendkívül értékes munkát végzett Káprály Mihály azzal, hogy elkészítette és e kötetben közreadta a KTT kiadványainak teljes bibliográfiáját.